

לעצור את מעגל האלימות: לפרשת וירא

רבות מדובר בשנים האחרונות על החברה האלימה בה אנו חיים ועל הגורמים השונים לעליית רמת האלימות המילולית והפיזית בינינו. אחת הדוגמאות המבישות, שזכות לפרסום רב יותר ויותר, היא זו של אלימות והתעללות בתוך המשפחה: בין איש לאשתו, בין הורים לילדים, וגם בין ילדים להוריהם. פרשת "וירא" מאפשרת לנו לבחון את סוגיית האלימות בתוך המשפחה, ולעמוד על נקודות חשובות בהקשר זה, כגון: היחס בין התא המשפחתי והקהילה המקיפה אותו, והשפעת האלימות על הדורות הבאים.

א.

משפחתו של לוט חיה בסדום. התורה, כדרכה, מצליחה להעביר אלינו בפסוקים מעטים תיאור עמוק של האוירה בעיר סדום, האוירה בתוכה חיה משפחת לוט: "טָרַם יִשְׁכְּבוּ וְאֲנָשִׁי הָעִיר אֲנָשִׁי סָדָם נִסְבוּ עַל הַבַּיִת מִנְעַר וְעַד זָקֵן כָּל הָעָם מִקְצָה. וַיִּקְרָאוּ אֶל לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֵיהָ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר בְּאֹרְחֵי הַלַּיְלָה הוֹצִיאָם אֵלֵינוּ וְנִדְעָה אֹתָם." (בראשית יט, 4 - 5). לתושבי העיר סדום יש "חוש ריח" מיוחד לזרים, למהגרים חדשים, לחלשים. מיד כשאלה מגיעים לעירם מתגייסת כל העיר, כאיש אחד, לפגוע בהם, להשפיל אותם, לאנוס אותם. המניע לאנוס, אצל אנשי סדום (ואצל אנשים בכלל, ככל הנראה), אינו יצר המין, אלא יצר הכוח והשליטה. הם אינם אונסים את אנשיהם שלהם, הם אונסים את הזרים, את מחפשי המקלט, את מחוסרי הכוח. הם אונסים כדי לבסס את כוחם, כדי להודיע ברבים למי השליטה, מי הוא בעל הבית.

האם אפשר לחיות בעיר, שזו תרבותה והלך רוחה, ולהישאר טהורים, טובים, לא אלימים? נראה שלוט מצליח, באופן מסוים, לעשות זאת. הוא מחכה בשער העיר לאורחים, לבל יקבלו אותם אנשי עירו שונאי הזרים. הוא מקדים ברכה למחפשי המקלט, לפני שיתפסו אנשי סדום ויתעללו בהם. אבל ברגע האמת, ניתן לראות שיש מרכיבים באוירה קהילתית שמחלחלים גם אל המשפחה הצדקת ביותר: "וַיֵּצֵא אֱלֹהִים לוֹט הַפְּתִיחָה וְהִדְלִיתָ סָגַר אֲחֵרָיו. וַיֹּאמֶר אֵל נָא אֲחִי תִרְעֵנוּ. הֲנֵה נָא לִי שְׂתֵי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה נָא אֹתָהֶן אֵלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כְּטוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק לְאֲנָשִׁים הָאֵל תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי עַל כֵּן בָּאוּ בְּצַל קִרְיָתִי." (יט, 6 - 8). לוט מפגין את כוחו ושליטתו במצב ובביתו בבחירת הנאנסות. הוא לא ייתן לאנשי העיר לפגוע באורחיו, הוא גם לא יקריב את עצמו חלילה, הוא יציע להם את בנותיו הצעירות, החלשות, התלויות בו להגנה. כך זה בסדום - החלשים צריכים לסבול, לשאת את עול החזקים הזקוקים להפגנת כוחם. כך זה גם במשפחת לוט - החלשות, הזקוקות להגנה, הן אלה שיופקרו, הן אלה שיוצעו כקרבתן. מסתבר שהחיים בתוך חברה אלימה נותנים את אותותיהם גם בלב האדם הישר והטוב ביותר, לפחות בסיפור הזה: לוט נוהג באלימות כלפי בנותיו ומשתף פעולה עם אנשי העיר סדום.

עם השמדתה של סדום, ניתן היה לצפות שתחדל האלימות, שהניצול וההתעללות בחלשים ייעלמו מן העולם. באש ובגופרית, היינו מצפים שיושמד שיתוף הפעולה להרע, לפגוע, לאנוס. אבל הניצולים מסדום, לוט ובנותיו, נושאים בקרבם את זרע הפורענות של האלימות והאנוס. משפחת לוט נגועה

ב"מחלה" הסדומית, והיא תעביר אותה הלאה, לדורות הבאים: "וַתִּשְׁקֵן אֶת אַבְיָהָן בְּלֵילָהּ הַזֶּה וַתִּבְאֵהָ הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת אַבְיָהָ וְלֹא יָדַע בְּשִׁכְבָּהּ וּבְקֹמָהּ." (יט - 33). כשבנותיו של לוט, אונסות את אביהן בשכרותו, נוכל לראות בכך מעין צדק פואטי או סוג של נקמה ראויה, אבל נוכל גם להיעצב על מעגל האלימות שחוזר ומתגלגל ללא מעצור.

ב.

האם אין דרך לשנות את מהלך הדברים? האם נגזר על ילדים החווים את אלימות הוריהם להיות אלימים בעצמם? התורה אינה מעוניינת לייאש אותנו, היא מציעה לנו פיתרון לעצירת מעגל האלימות, הניצול וההתעללות, בתוך המשפחה ואולי גם מחוץ לה - בקהילה ובמדינה.

ישמעאל ואימו מגורשים מבית אברהם, בעקבות דרישתה של שרה. ילד צעיר ואימו, שאינה בת המקום שאין לה משפחה קרובה, מוצאים מביתם אל המדבר השומם, ע"י מי שהיה אמור לפרנסם ולהגן עליהם. למרות שאין כאן אונס או הפעלת כוח פיזי, יש פה אלימות ויש פה שיתוף פעולה בין החזקים על מנת לפגוע בחלשים. הנה, שוב מוצאים את עצמם מעוטי הכוח נתונים ליצר השליטה של החזקים מהם (וכדאי לזכור שכח הוא עניין יחסי ומי שחלש במקרה אחד - שרה מול אברהם במצרים, למשל, או בבית אבימלך - הוא החזק במקום אחר). שרה מעוניינת להפגין את כוחה ושלטונה בבית אברהם ולכן דורשת ממנו לגרש את בנו בכורו, להפריד בין האחים יצחק וישמעאל. אברהם, כמו לוט, אולי אינו מעוניין לפגוע בבנו, אבל הוא משתף פעולה עם הפגיעה ועם האלימות, והופך את משפחתו לזירת התעללות. שרה תחווה את מעגל האלימות על בשרה - בהתירה את דמו של בן צרתה, היא פותחת דלת להתעללות בילדים, וסופה שבנה שלה יהיה קרבן לאלימות מצד אביו. מה שהתחיל עם בנו הבכור של אברהם - ישמעאל, ממשיך, וביתר שאת, עם הבן השני - יצחק. לא רק שבינקותו גורש מעליו אחיו הבכור, הנה בילדותו עקד אותו אביו האוהב למזבח והניף עליו מאכלת לשטו.

ג.

לאור מסכת ההתעללויות המשפחתית, כמה מפתיע איפוא, שבמשפחת אברהם לא ימשיך מעגל האלימות לחזור על עצמו לדור ודור. הוא יעצר ע"י בני הדור הבא, הוא יוסט ממסלולו ע"י יצחק וישמעאל.

אברהם, האב שפגע בבניו באופנים כה קשים, נענש על ידם בדרך לא אלימה: הם מפסיקים לדבר איתו. ישמעאל מתעלם מאביו, למרות שנראה כי חי בקרבת מקום (הוא יגיע ללווית אברהם). יצחק אינו מדבר עם אביו אפילו פעם אחת לאחר העקידה. מפשט התורה נראה, כי הוא כלל אינו חוזר איתו לביתם, אלא עוזב אותו ומתרחק ממנו: "וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו" (כב - 19). בפרשה הבאה, כשירצה אברהם למצוא כלה ליצחק, הוא ינהל עם בנו תקשורת עקיפה בלבד, באמצעות העבד.

למרות הכעסים, שבוודאי ממלאים את ליבם של יצחק וישמעאל, הם אינם ממשיכים את מעגל האלימות בהפגנת כוחניות ושליטה על אביהם, או בהמשך השנאה והפירוד ביניהם, אלא עוצרים את הגלגל ומשנים את כיוונו. אלימות, ע"פ יצחק וישמעאל, ניתן לעצור רק באמצעים בלתי אלימים.

כשימות אברהם, יבואו שני בניו, יצחק וישמעאל, לקבורו. בכך הם יסיטו את גלגל השנאה, הקנאה והתחרות, שהחלו לסובב עבורם אביהם ואימותיהם, לכיוון חדש: הם יגלו ביניהם אהבה, חברות ואפשרות לשיתוף פעולה. בקבורת אביהם, יעצרו יצחק וישמעאל גם את מעגל האלימות המשפחתי. הם יגמלו לאביהם המתעלל באהבה ובדאגה, וילמדו אותו ואותנו חשיבותן של אלה.

ההבנה והאמפטיה שיש, אולי, בליבנו כלפי בנות לוט ובחירתן להעניש את אביהן, אינה צריכה לסמא את עינינו: הדרך היחידה לעצור את מעגל האלימות והשנאה במשפחה, בקהילה ובמדינה, היא דרכם של יצחק וישמעאל. לא כוח פיזי נדרש להם ולנו, אלא סבלנות, אהבה ויכולת לסלוח.